

**Үндсэн хуулийн тогтвортой үйлчлэх
хугацаа, харьцуулсан судалгаа**

**The Durability of the Constitution from
A Historical Perspective and Contemporary**

Жамъянжавын Алтансүх

Хууль зүйн магистр (LL.M.).

*Монгол Улсын Их Сургуулийн Үндсэн
хуулийн эрх зүйн хүрээлэнгийн судлаач*

Улаанбаатар хот, Монгол Улс

Altansukh.law@gmail.com

[Товч утга]

Өнөөгийн НҮБ-д бүртгэлтэй 193 улсаас¹ Их Британи, Израиль, Саудын Араб, Шинэ Зеланд зэрэг орноос бусад 180 гаруй улсад бичмэл үндсэн хуулийг баталжээ.² Дэлхийн улс орнуудын үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацааг тухайн улсын болон бүс нутгаар нь судалж үзвэл үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа ялгаатай байдаг ажээ. Тухайлбал, Хойд Америк ба Баруун Европын бүс нутагт үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа бусад бүс нутагтай харьцуулахад өндөр бөгөөд тогтвортой байна. Харин Латин Америкийн бүс нутгийг авч үзвэл үндсэн хуулийн хэрэгжилт сул, үйлчлэх хугацаа богино байна.³ Түүнчлэн Жишгийн эрх зүйн болон шашны эрх зүйн тогтолцоотой Их Британи, Шинэ Зеланд, Израиль, Саудын Араб гэх мэт улсад өнөөг хүртэл албан ёсны бичмэл үндсэн хууль батлаагүй ажээ.⁴

Үндсэн хуулийн тогтвортой үйлчлэх хугацааг тодорхой бүс нутгаар судалж үзвэл тухайн бүс нутаг бүрийн онцлогоос шалтгаалан харилцан адилгүй байна. Тухайлбал, Баруун Европын бүс нутаг 95 жил, Зүүн Европын бүс нутаг 27 жил, Латин Америкийн бүс нутаг 40 жил, Ойрх Дорнод ба Хойд Африкт 29 жил, Төв ба Өмнөд Африкийн бүс нутагт 25 жил, Өмнөд Азийн бүс нутагт 31 жил, Төв ба Зүүн Азийн бүсэд 46 жил болж байна.

Үндсэн хуулийн тогтвортой байдалд улс төр, нийгэм, эрх зүйн зэрэг олон хүчин зүйл нөлөөлж байгаагаас бүс нутгийн тогтворгүй байдал, улсын удирдагч солигдох, улс төрийн дэглэмийн өөрчлөлт, улсын дотоод зөрчил, эдийн засгийн хямрал, тусгаар тогтнол алдагдах, үндэстэн болон ястан хоорондын ялгаатай байдал, түүний дотоод зөрчилдөөн, улс төрийн үзэл суртал, гадаад орны эзлэн түрэмгийлэл, үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн хатуу болон зөөлөн шалгуур зэрэг нь голлох хүчин зүйл болж байна.

Монгол Улсын хувьд сүүлийн жилүүдэд Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар Үндсэн хуулийн үндсэн бүтэц, суурь үзэл баримтлалыг тодотгох үүднээс зарчмын томоохон өөрчлөлтүүдийг хийж ирсэн. Ийнхүү нэмэлт, өөрчлөлт хийхэд бусад орны харьцуулсан туршлагыг харгалзан үзэх нь Үндсэн хуулийн тогтвортой байдалд чухал ач холбогдолтой гэж үзэж байна.

Энэхүү судалгаагаар үндсэн хуулийн тогтвортой байдалд

¹ <https://www.un.org/en/member-states/>

² Zachary Elkins, Tom Ginsburg, and James Melton, *The Endurance of National Constitutions* (Cambridge University Press, 2009), 6.

³ <https://www.constituteproject.org/?lang=en>

⁴ Luis, 'Constitutions around the World', 1.

нөлөөлөх хүчин зүйлийг харьцуулсан эрх зүйн үүднээс үнэлэлт өгч, уншигчдад товч мэдээлэл хүргэхийг зорилоо. Үүнд: 1/ Үндсэн хуулийн тогтвортой байдалд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг тодорхой бүс нутгаар болон жишээ татаж авсан орноор харуулах; 2/ Үндсэн хуулийн тогтворгүй байдалд нөлөөлж буй голлох хүчин зүйлүүдийг илрүүлэх; 3/ Үндсэн хуулийн тогтвортой байдал ба ардчилал хоорондын харилцан хамаарал зэргийг судалсан болно.

[Түлхүүр үг]

Үндсэн хууль, Үндсэн хуулийн тогтвортой байдал, үйлчлэх хугацаа, Үндсэн хууль боловсруулах, батлах, ардчилсан Үндсэн хууль, Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт.

I. Оршил

Freedom House-ийн гаргасан тоон судалгаагаар¹ ардчиллын индексээр тэргүүлэх эхний 10 гаруй орны төлөөллийг сонирхож үзвэл² үндсэн хууль тогтвортой байх шинж ажиглагдаж байна. Харин ардчилал сул, авторитари дэглэм бүхий улсуудын тоонд орох Латин Америкийн бүс нутагт үндсэн хуулийн үйлчлэл сул болохыг харж болно. Өөрөөр хэлбэл энэ бүс нутгийн ихэнх орон 2-10 жилийн давтамжтай үндсэн хуулиа өөрчилж ирсэн ажээ.

Тухайлбал, Доминиканы Бүгд Найрамдах Улс нийтдээ 33, Венесуэл Улс 25, Гайти Улс 21, Эквадор Улс 23 удаа гэх мэт тооны үндсэн хуулийг шинээр баталж байсан.³ Үүнээс үзвэл ардчилал тогтвортой байх нь үндсэн хуулийн тогтвортой байдалд нөлөөлөх томоохон хүчин зүйл болохыг харуулж байна. Өөрөөр хэлбэл үндсэн хуулийн тогтвортой байдал ба ардчилал хоёр хоорондоо шууд хамааралтай гэсэн дүгнэлтэд хүргэж байна.

Харьцуулсан үндсэн хуулийн эрх зүйн судалгааны төслийн хийсэн⁴ тоон мэдээллээс үзвэл 1787-2005 оны хооронд дэлхий даяар 935 үндсэн хууль батлагдсан. Үүнээс 746 үндсэн хууль хүчингүй болжээ.⁵ Түүнчлэн анх үндсэн хууль батлагдсанаас хойших 230 гаруй жилийн хугацаанд зөвхөн 14 орчим тооны үндсэн хууль /1.5 хувь/ 100-аас дээш жилийн хугацаанд хүчин төгөлдөр үйлчилж байна.⁶ Үүнээс үзвэл дэлхийн улс орнуудад үндсэн хууль өөрчлөгдөн, шинэчлэгдэж ирсэн болохыг харуулж байна.

Дэлхийн улсуудын үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацааг судалж үзвэл улс бүрд ялгаатай байсныг харж болно. Zachary Elkins, Tom Ginsburg, and James Melton нарын 2005 оноос хойш хэрэгжүүлж байгаа “Харьцуулсан үндсэн хуулийн эрх зүйн судалгааны төсөл”-ийн мэдээллээс үзвэл үндсэн хуулийн хэрэгжих хугацаа дунджаар 19 жил байгаа ажээ.⁷ Энэ нь нийт улс орнуудын үндсэн хуулийн үйлчилж байсан хугацааг дундажлан авч үзсэн тоон мэдээлэл юм.

Тус судалгаагаар үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацааны талаарх үр дүнг нарийвчлан тодруулах үүднээс тодорхой бүс нутгаар

¹ <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/democracy-retreat>

² АНУ 235, Норвейг Улс 210, Нидерланд Улс 210, Белги Улс 193, Канад Улс 157, Люксембург Улс 156, Япон Улс 78, Итали Улс 77, ХБНГУ 75, Франц Улс 66 жил тус тус үйлчилж байна.

³ <https://www.constituteproject.org/>

⁴ Constitute Project

⁵ Elkins, Ginsburg, and Melton, *The Endurance of National Constitutions*, 51.

⁶ “Netherlands_Implications_Report.Pdf.”

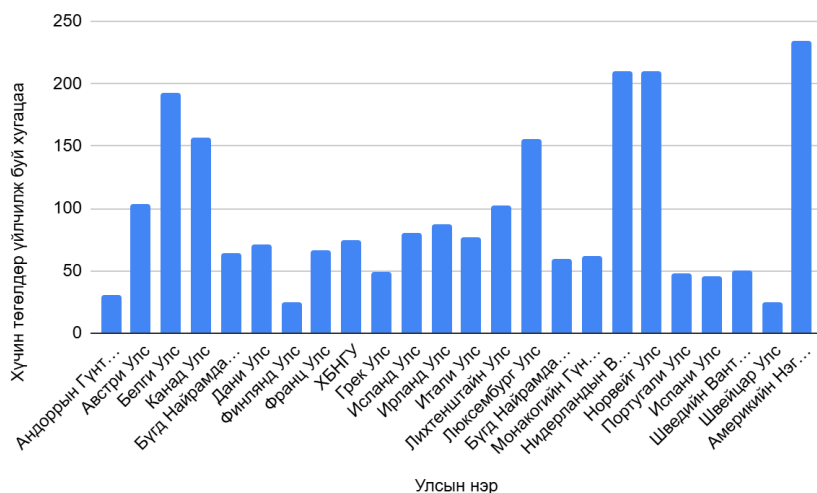
⁷ Elkins, Ginsburg, and Melton, *The Endurance of National Constitutions*, 2.

дэлгэрүүлэн авч үзэх, мөн зарим орныг сонгон судлахыг зорилоо. Энэхүү хэсэгт дэлхийн улс орнуудын үндсэн хуулийн үйлчилж буй ерөнхий хугацааг тодорхой бүс нутгаар нь дэлгэрүүлэн авч үзье.

II. Баруун Европ болон хойд Америкийн бүс нутаг

Баруун Европ болон Хойд Америкийн бүс нутаг нь үндсэн хуулийн тогтвортой байдал харьцангуй өндөр бүс нутаг юм. Энэ бүс нутагт АНУ, Канад, ХБНГУ, ИБУИНВУ, Франц зэрэг улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёлын хувьд нөлөө бүхий орнууд оршдог. Энэхүү бүс нутагт ойролцоогоор 24 улс хамаарч байгаагаас үндсэн хуулийн тогтвортой үйлчлэх хугацаа дунджаар 95 гаруй жил байна. Үүнийг ихэнх судлаачид улс төрийн байдал тогтвортой, мөн эдийн засгийн хувьд бие даасан, ардчилал тогтвортой хөгжиж байгаа явдалтай холбон авч үздэг. Иймээс энэхүү бүс нутгийн ихэнх оронд үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа дунджаар 100-аас дээш жил ажээ. Ингээд энэхүү бүс нутгийн үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацааг дор зургаар харуулъя.

Зураг 1. Баруун Европ болон Хойд Америкийн бүс нутгийн үндсэн хуулийн үйлчилж буй хугацаа

Дээрх зургаас үзвэл АНУ, Норвеги, Нидерланд, Люксембург, Канад, Бельги, Австри гэсэн улсууд ойролцоогоор 100-аас дээш жил үндсэн хуулиа тогтвортой мөрдөж иржээ. Үүний шалтгааныг товч шинжлэхэд:

АНУ нь дэлхийн анхны бичмэл үндсэн хуультай улсад тооцогддог. Тус улсын үндсэн хууль 235 жил тогтвортой үйлчлэх

хугацаанд нийтдээ 27 удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт хийгдсэн.⁸ АНУ-ын үндсэн хуулийн тогтвортой үйлчилж байгаа шалтгааныг зарим судлаачид дараах хүчин зүйлтэй холбон тайлбарладаг. Үүнд 1/ Тус улс үндсэн хуулиа боловсруулан батлахдаа нийгмийн өргөн төлөөлөл, зөвшилцөл дээр тулгуурлан баталсан;⁹ 2/ Тус улсын нутаг дэвсгэр дээр бичмэл болон бичмэл бус үндсэн хуулиудын зэрэгцээ эрх зүйн тогтолцоо оршдог;¹⁰ 3/ Нэмэлт, өөрчлөлт оруулах журмын хувьд хатуу үндсэн хуульд тооцогддог;¹² 4/ Ардчилал тогтвортой; 5/ Нийгмийн дотоодын цөөн тооны зөрчилд орж байсныг эс тооцвол гадны аливаа халдлага, цэргийн эргэлт гарч байгаагүй. Мөн нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал тогтвортой;¹³ 6/ Төрийн байгууллага, албан хаагч, иргэдийн дунд үндсэн хуулийг мөрдөх эрх зүйн соёл, ухамсар бүрэлдсэн гэх зэрэг хүчин зүйл нөлөөлжээ.

Канад Улсын хувьд Америк тивд оршдог. 1867 онд өөрийн тусгаар тогтнолоо зарлахаас өмнө ихэвчлэн Франц, ИБУИНВУ-ын колони орон байсан.¹⁴ Тусгаар тогтнолоо зарласантай холбогдуулан 1867 онд үндсэн хуулиа баталсан. Өнөөгийн байдлаар 157 орчим жил үндсэн хууль нь тогтвортой үйлчилж байгаа бөгөөд нийтдээ 31 удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт хийсэн.¹⁵ Канадын Үндсэн хуулийн эх сурвалжуудад кодификацчилагдсан актууд болон үндсэн хуулийн зарчмууд, эрх зүйн заншлын хэм хэмжээ зэрэг эрх зүйн эх сурвалжууд мөрдөгддөг. Канад Улсын үндсэн хуулийн тогтвортой хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа голлох шалтгааныг судлаачид үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах журам хатуу байдагтай холбон авч үздэг байна. Мөн үүнээс гадна АНУ-ын эрх зүйн тогтолцоотой адил бичмэл болон бичмэл бус үндсэн хуулийн эх сурвалжтай холбон тайлбарладаг ажээ.¹⁶

Норвеги Улс бол Европын хойд хэсэгт оршдог бөгөөд өөрийн өвөрмөц эрх зүйн тогтолцоог хадгалсан орон юм. Тус улсын хувьд ардчилал өндөр хөгжсөн ба улс төрийн харьцангуй тогтвортой орны тоонд ордог. Freedom house-ийн гаргасан судалгаагаар тус улс дэлхийн ардчилал, хүний эрхийн шалгуур үзүүлэлтээр тогтмол дээгүүр байр эзэлж байна. Үүнээс гадна улс төр, эдийн засаг, хууль дээдлэх ёс зэрэг

⁸ Luis, 9.

⁹ Elkins, Ginsburg, and Melton, *The Endurance of National Constitutions*, 21.

¹⁰ Elkins, Ginsburg, and Melton, 44–45.

¹¹ Elkins, Ginsburg, and Melton, 177–78.

¹² Elkins, Ginsburg, and Melton, 74.

¹³ Elkins, Ginsburg, and Melton, 162.

¹⁴ Luis, 'Constitutions around the World', 9.

¹⁵ <https://constituteproject.org/ontology/chronology?lang=en>

¹⁶ Albert, "The Difficulty of Constitutional Amendment in Canada," 91.

шалгуур үзүүлэлтийг бүрэн хангасан орны тоонд тооцогдож байна.¹⁷ Норвеги Улсын Үндсэн хууль 1814 онд батлагдсан бөгөөд өнөөгийн байдлаар 210 жил хүчин төгөлдөр үйлчилж байна. Энэ хугацаанд 81 удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт хийгдсэн.¹⁸ Тус улсын үндсэн хуулийн тогтвортой байдалд нэг талаас түүхэн урт хугацааны турш үндсэн хуулиа бүхэлд нь өөрчлөн шинэчлэхээс илүүтэйгээр тухайн цаг үеийн шаардлагад нийцүүлэн бага багаар нэмэлт, өөрчлөлт хийсэн. Мөн ардчилал, хүний эрх, төрийн эрх мэдлийн хуваарилт зэрэг эрх зүйн суурь үнэт зүйлийг үндсэн хуульдаа аажмаар тусгаж ирсэн уламжлал нөлөөлсөн.¹⁹

Нидерланд Улсын хувьд түүхэндээ 6 удаа буюу 1795, 1798, 1801, 1805, 1806, 1814 онд тус тус үндсэн хуульдаа өөрчлөлт оруулсан. Өнөөгийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй үндсэн хууль нь 1814 онд батлагдсан. Одоогоор 206 жил хүчин төгөлдөр үйлчилж байна. Тус улсын хувьд ардчиллын олон жилийн түүхэн уламжлалтай боловч хөрш зэргэлдээ орнуудад эзлэгдсэн. Мөн хөрш зэргэлдээ орны дайны болон дотоодын зарим хямралт нөхцөл байдалд тохируулан үндсэн хуулийн томоохон өөрчлөлтүүдийг тухайн цаг үеийн шаардлагаар хийж байсан ажээ. Үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа ийнхүү тогтвортой байсан шалтгааныг судлаачид дараах хүчин зүйлтэй холбон тайлбарлажээ. Энэ нь 1/ Тус улсын төрийн тогтолцооны суурь зарчмыг хөндсөн томоохон өөрчлөлтийг хийхдээ нийгмийн өргөн төлөөллийг оролцуулсан зөвшилцлийг хангадаг; 2/ Нэмэлт, өөрчлөлт оруулах журмын хувьд харьцангуй хатуу; 3/ Үндсэн хуулийн агуулга, бичвэрийн хувьд тунхаглалын шинжтэй зохицуулалт аль болох бага тусгасантай холбоотой гэж үздэг.²⁰ Үүнээс үзвэл Баруун Европын бүс нутгийн орнуудад үндсэн хуулийн тогтвортой байдал тухайн бүс нутгийн төрийн тогтвортой байдал, эдийн засгийн хөгжил, ардчиллын үнэт зүйл зэрэг олон хүчин зүйлээс шалтгаалж байгаа болохыг харуулж байна.

Хэдийгээр баруун Европын улс орнуудад үндсэн хуулийн тогтвортой байдал бусад бүс нутагтай харьцуулахад өндөр боловч тус бүс нутгийн зарим оронд үндсэн хуулийн тогтворгүй байдал гарч байсан. Тухайлбал, Франц Улсын тухайд анхны үндсэн хуулиа 1791 онд баталснаас хойш нийтдээ 15 удаа өөрчилсөн. Энэ хугацаанд төрийн тогтолцооны өөрчлөлт мөн гадаад болон дотоодын олон хүчин

¹⁷ <https://freedomhouse.org/country/norway/freedom-world/2020>

¹⁸ <https://www.constituteproject.org/>

¹⁹ “(PDF) Norway’s Constitution in a Comparative Perspective,” 223.

²⁰ http://comparativeconstitutionsproject.org/files/Netherlands_Implications_Report.pdf?6c8912

зүйлээс шалтгаалан үндсэн хуульд өөрчлөлт хийж байжээ.²¹ Франц Улсын тухайд 1791-1815 оны хооронд ихээхэн тогтворгүй байсан бөгөөд энэ нь тухайн үеийн төрийн тогтворгүй байдлаас шалтгаалж байсан. Үүнийг тухайн үеийн бүгд найрамдах засаглалын тогтолцоог дэмжигч радикал бүлгүүд ба үндсэн хуульд хаант төрийн тогтолцоог дэмжигч язгууртнуудын зөрчилдөөн голлох нөлөө үзүүлсэнтэй холбон үздэг байна. Тус улс 1815-1875 оны хооронд /1830, 1852, 1870, 1875/ төрийн тогтолцооны өөрчлөлт, тэр дундаа бүгд найрамдах засаглалд шилжих шилжилтийн нөлөөгөөр үндсэн хуулийн тогтворгүй байдал үргэлжилсэн. Ийнхүү удаан хугацааны улс төрийн тогтворгүй байдал, зөрчлийн дараа буюу 1875-1940 оны хооронд 65 жилийн хугацаанд үндсэн хуулийн тогтвортой байдал үргэлжилжээ. Үүний дараа Дэлхийн II дайны үед 1940, 1946 онуудад үндсэн хуулиа дахин өөрчилж, улмаар 1958 онд одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй үндсэн хуулиа баталжээ.²²

Өнөөгийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй үндсэн хуулийн тухайд 66 жилийн хугацаанд тогтвортой үйлчилж байгаа боловч энэ хугацаанд 16 удаагийн нэмэлт хийгдсэн. Судлаачид Франц Улсын Үндсэн хуулийн тогтворгүй байсан шалтгааныг ихэнхдээ улс төрийн тогтворгүй байдал, тэр дундаа төрийн дэглэм, төрийн байгуулал өөрчлөгдсөнтэй холбон авч үздэг байна.

III. Зүүн Европын бүс нутаг

Зүүн Европын бүс нутагт өнөөгийн байдлаар ОХУ, Чех, Польш, Унгар, Болгар, Украин зэрэг 20 гаруй тооны орон хамаарч байна. Эдгээр орны хувьд нийгэм, соёл, эдийн засаг, шашин шүтлэг зэрэг ялгаатай эрх зүйн соёлтой боловч 1990-ээд оноос хойш /ЗХУ задарсан/ тусгаар тогтнолоо зарласан нийтлэг шинжтэй. Энэ талаар товч дурдвал 1989 оноос эхэлсэн ЗХУ-ын задрал, түүнтэй холбоотой үүссэн өөрчлөн байгуулалтууд нь дэлхийн улс төрийн газрын зурагт томоохон өөрчлөлт оруулсан. Үүнээс үүдэн Зүүн Европын бүс нутгийн улс төрийн нөхцөл байдал үндсээрээ өөрчлөгдсөн байдаг.

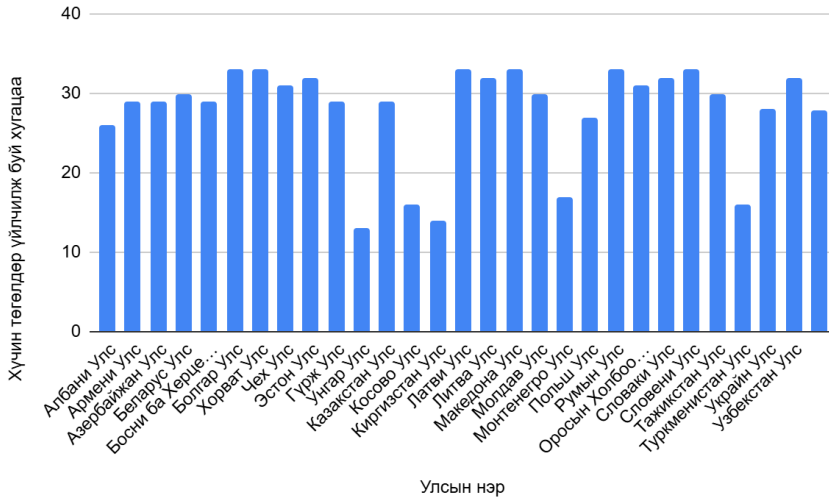
Тухайлбал, Дэлхийн II дайны дараагаас ЗХУ-ын нягт хамтын ажиллагаатай байсан орнууд болох Польш, Унгар, Бүгд Найрамдах Ардчилсан Герман, Болгар, Чехословак (задарсан), Румын зэрэг улс 1989 онд тусгаар тогтнолоо зарласан. Улмаар 1990 онд Албани, Югаслав тусгаар тогтнолоо зарлаж, 1991 оноос Балтын тэнгисийн эрэг орчмын улсууд болох Латви, Литва, Эстони зэрэг улсууд тусгаар тогтнолоо зарласан. Мөн 1991 онд Словени, Хорват, Македони зэрэг

²¹ Luis, 'Constitutions around the World', 14.

²² Rogoff, 'A Comparison of constitutionalism in France and the United states', 60.

улсууд тусгаар тогтносон.²³ Энэхүү бүс нутгийн орнууд тусгаар тогтнолоо зарласны дараахан дунджаар 1 жилийн хугацааны дотор үндсэн хуулиа боловсруулан баталжээ. Эдгээр орны үндсэн хуулийн тогтвортой үйлчилж буй хугацаа өнөөгийн байдлаар 27 жил орчим байна.

Зураг 2. Зүүн Европын бүс нутгийн орнуудын үндсэн хуулийн үйлчилж буй хугацаа

Дээрх зургаас үзвэл Зүүн Европын орнуудын үндсэн хуулийн хэрэгжих хугацаа ЗХУ задарсан онтой давхцаж байгааг харуулж байна. Ингээд дээрх орноос нийтлэг жишээ болгон Польш Улсын Үндсэн хуулийн хэрэгжих хугацааны талаар тоймлон хүргэе.

Польш Улс нь Европ тивийн анхны, АНУ-ын дараа дэлхийн хоёр дахь бичмэл үндсэн хуулийг баталсан гэж тооцогддог. 1791 оноос хойш нийтдээ 9 удаа /1791, 1815, 1919, 1921, 1935, 1947, 1952, 1992, 1997/ үндсэн хуулиа өөрчилж, шинээр баталсан.²⁴ 1791 онд баталсан анхны үндсэн хууль нь тухайн үеийн Польшийн улс төрчдийн томоохон зөрчил дунд, ялангуяа гадны улсын эзлэн түрэмгийллээс өөрийн тусгаар тогтнолоо хамгаалах зорилгоор батлагдсан. Энэ нь тухайн үед Хаант Орос, Прусс, Швед, Австри болон Унгарын хаант засаглалын нөлөөгөөр газар нутгийнхаа тал хувийг алдаж, тусгаар тогтнолоо алдахад хүрч байсан үетэй давхцадаг. Тус үндсэн хууль 5 жил хүчин төгөлдөр мөрдөгдсөний дараа 1795 онд түдгэлзсэнээр эрх зүйн хүчин чадлаа алдаж, улмаар 1815 онд дахин мөрдөгдөж

²³ OECD, “Constitutions of Central and Eastern European Countries and the Baltic States.”

²⁴ <https://constituteproject.org/ontology/chronology?lang=en>

эхэлжээ.²⁵

Үүний дараагаар Дэлхийн I дайны дараа буюу 1919, 1921 онд тус тус үндсэн хуулиа шинэчлэн баталсан. Энэхүү үндсэн хуулийн онцлог нь тухайн үеийн дайны дараах улс орноо эмхлэн цэгцлэх, дотоодын хууль тогтоомжийн бодлогоо боловсруулахад чухал үүрэг гүйцэтгэсэн. Түүнчлэн тус үндсэн хууль нь Польш Улсын түүхэнд анх удаагаа хаант засгийг халах, төлөөллийн ардчиллын зарчмыг нэвтрүүлснээрээ онцлогтой байв. Үүний дараа 1926 онд тус улсын Маршал Pilsudski зэвсэгт хүчний оролцоотойгоор төрийн эргэлт гаргаснаар дэлхийн хоёрдугаар дайн эхлэх хүртэл Маршал Pilsudski-ийн хяналт дор нэг намын удирдлагатай төрийн тогтолцоо үйлчилж байсан. Тэрээр энэ хугацаанд 1926 онд улс төр, эдийн засгийн бүх эрхийг хяналтдаа оруулах өөрчлөлтийг 1926 онд хийсэн бөгөөд 1935 онд өөрийн бүрэн эрхээ баталгаажуулсан шинэ үндсэн хуулийг боловсруулан баталж байжээ.²⁶

Үүний дараа Дэлхийн II дайны үеэр ЗХУ ба Герман Улсын хоорондын нууц гэрээгээр /Molotov-Ribbentrop Pact of 1939/ Польшийн тусгаар тогтнолыг үгүйсгэсэнтэй зэрэгцэн Герман Улсын удирдагч Адольф Гитлер 1939 онд Польш Улс уруу халдаж, тус улсыг эзэлснээр 1935 оны үндсэн хуулийн үйлчлэл дуусгавар болжээ. Энэ хугацаанд Польшийн Засгийн газар Франц Улсыг Гитлерийн Герман Улсад эзлэгдэх хүртэл Франц Улсад байрлаж, улмаар Лондон хот руу нүүсэн. Үүний дараагаар Польшийн Засгийн газар дэлхийн II дайны дараа Герман Улсыг дайнд ялагдсаны дараа албан ёсоор нутагтаа буцаж иржээ.²⁷

Дэлхийн II дайны дараа буюу 1947, 1952 онд Польш Улс үндсэн хуулиа дахин шинээр баталсан. Тус үндсэн хуулийн тухайд Зөвлөлт Социалист Бүгд Найрамдах Холбоот Орос Улс /ЗСБНХОУ/-ын нөлөөгөөр батлагдаж, социалист, коммунизмын хэв шинжийг хадгалсан үзэл баримтлалтай байсан. Үүний дараагаар 1976, 1982, 1989 онд нэмэлт хийгдэж 1989 онд ЗСБНХОУ задрах хүртэл хүчин төгөлдөр үйлчилсэн. Ийнхүү ЗСБНХОУ задарсны дараах ардчилал, зах зээлийн эдийн засагт шилжих зорилготой шилжилтийн агуулгатай Үндсэн хуулийг 1992 онд баталж, 1997 онд өнөөгийн үндсэн хуулиа баталжээ.²⁸

1992 онд батлагдсан үндсэн хуулийн тухайд өмнө үйлчилж байсан социалист агуулгатай үндсэн хуулиудаас зарчмын хувьд эрс ялгаатай боловч ардчилал төлөвшихөд чухал үүрэгтэй байжээ.

²⁵ Cole, 'Poland's 1997 Constitution in Its Historical Context', 16.

²⁶ Cole, 'Poland's 1997 Constitution in Its Historical Context', 23–24.

²⁷ Cole, 'Poland's 1997 Constitution in Its Historical Context', 25.

²⁸ Cole, 28.

Тус үндсэн хуулиар төрийн дээд байгууллагууд болох Ерөнхийлөгч, Засгийн газар, Парламент хоорондын эрх мэдлийн хяналт, тэнцвэрийг хуваарилах, хүний эрх, эрх чөлөөг хангахад чиглэсэн өөрчлөлтийг хийсэн. Ийнхүү 1992 оны шилжилтийн үндсэн хуулийг баталснаар ардчилал, хүний эрх, зах зээлийн эдийн засагт чиглэсэн төрийн тогтолцооны шинэчлэлийг хийхэд чухал үүрэг гүйцэтгэжээ.²⁹ Үүний дараа 1997 онд анх удаагаа бүх нийтийн санал хураалт явуулж, 52.7 хувийн саналаар үндсэн хуулиа шинээр баталжээ. 1997 оны үндсэн хуулийн онцлогийн тухайд хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийн хяналт, тэнцвэрийг хангах, хүний эрхийг баталгаажуулах, мөн орчин үеийн үндсэн хуульд ардчиллыг бий болгоход чухал ач холбогдолтой болсон гэж үздэг.³⁰

Дээрхээс үзвэл тус улсын үндсэн хуулийн хэрэгжилт, үйлчлэх хугацаанд гол төлөв гадны хүчин зүйл болох хөрш орны эзлэн түрэмгийлэл, зэвсэгт халдлага, Зүүн Европын бүс нутгийн тогтворгүй байдал голлох нөлөө үзүүлжээ.

IV. Латин Америк ба Карибын бүс нутаг

Дэлхийн хамгийн олон удаа үндсэн хуулиа өөрчилсөн бүс нутаг бол Латин Америкийн бүс нутаг юм. Энэхүү бүс нутагт Бразил, Чили, Доминикан, Куба, Гайти, Мексик, Венесуэл зэрэг 30 гаруй орон хамаардаг. Тус бүс нутгийг ихэнхдээ ИБУИНВУ, Франц, Испани, АНУ зэрэг дэлхийн томоохон гүрнүүд колоничилж байсан бөгөөд дийлэнх нь XVIII-XIX зуунд өөрийн тусгаар тогтнолоо зарлажээ. Иймээс эдгээр орон ихэвчлэн иргэний өнгөт хувьсгал, цэргийн эргэлт, улс төрийн дэглэмийн өөрчлөлтөөр өөрийн тусгаар тогтнолоо зарласан ажээ. Тухайлбал, Гайти Улс нь Францаас салж тусгаар тогтносонтой холбоотойгоор 1801 онд анхны үндсэн хуулиа баталсан. Доминиканы Бүгд Найрамдах Улс нь Испани, Франц зэрэг орны колони байсны дараа 1844 онд өөрийн тусгаар тогтнолоо зарласан. Эквадор Улс нь Колумб ба Венесуэл Улсын колони байсан бөгөөд 1822 онд тусгаар тогтносон. Куба Улс нь Испани Улсын колони байсны дараа 1868 онд өөрийн тусгаар тогтнолоо зарлажээ.³¹

Профессор *Gabriel L. Negretto*-ийн гаргасан судалгаагаар 1900-2015 оны хооронд энэ бүс нутагт дунджаар нэг улсад 10.8 тооны үндсэн хууль батлагдсан. Үүнийг Баруун Европын бүс нутагтай харьцуулбал үндсэн хуулийн тогтворгүй байдал 3 дахин өндөр байсныг харуулж байна гэжээ.³² Түүнчлэн тус бүс нутгийн үндсэн хуулийн үйлчлэх

²⁹ Cole, 31.

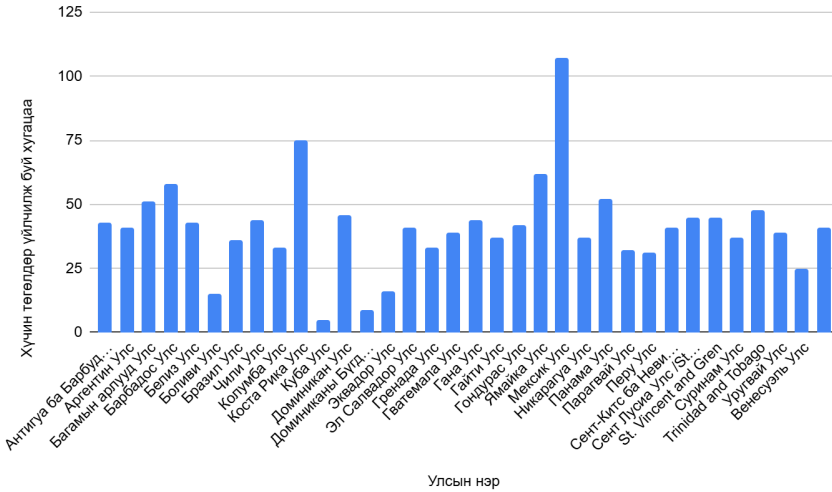
³⁰ Cole, 'Poland's 1997 Constitution in Its Historical Context', 34.

³¹ Luis, "Constitutions around the World," 12-13.

³² Түүний тооцоолсноор 1789-2015 оны хооронд Баруун Европын бүс нутагт оршиж

хугацааг дундажлан авч үзвэл 40 жил болж байгаа боловч Аргентин, Мексик, Коста Рика Улсаас бусад оронд үндсэн хуулийн үйлчлэл харьцангуй тогтворгүй байсан тоон үзүүлэлттэй байна.

Зураг 3. Латин Америк ба Карибын бүс нутгийн орнуудын Үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа

Энэхүү зургаас үзвэл Аргентин, Мексик Улсад үндсэн хуулийн тогтвортой байдал өндөр, харин Доминиканы Бүгд Найрамдах Улс, Гайти, Боливи, Венесуэл, Эквадор, Куба зэрэг улсуудад үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа харьцангуй сул байгаа болохыг харуулж байна. Ингээд энэхүү бүс нутгийн үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацааны талаар дор дэлгэрүүлэн авч үзье.

Латин Америкийн бүс нутагт үндсэн хууль бүтээх үйл явц 1940-1990 оны хооронд эрчимтэй өрнөсөн. Энэ бүс нутагт ихэвчлэн цэргийн болон авторитар дэглэмээс ардчилалд шилжих процесс өрнөсөнтэй холбогдуулж үндсэн хуулиудаа өөрчлөх, шинээр батлах үйл явдал өрнөж байсан. Тухайлбал, Эквадор Улсад 1978 онд, Бразил Улсад 1985-1988 оны хооронд, Венесуэл Улсад 1958-1961 оны хооронд цэргийнхэн ба ардчиллыг дэмжигчдийн хооронд үндсэн хуулийн зөвшилцөл хийгдсэн байдаг.³³

Профессор *Gabriel Negretto*-ийн судалгаагаар Латин Америкийн бүс нутгийн үндсэн хуулийн тогтворгүй байдалд 1/ Үндсэн хуулийн

буй 16 орон дунджаар 52 үндсэн хууль баталжээ. Үүнийг дундажлан авч үзвэл нэг улс дунджаар 3.2 Үндсэн хууль баталжээ. <https://www.idea.int/publications/catalogue/constitution-building-processes-latin-america>

³³ <https://www.idea.int/publications/catalogue/constitution-building-processes-latin-america>

хэв маяг, тэр дундаа үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, шинээр батлах журам тодорхойгүй; 2/ Улс төрийн дэглэмийн өөрчлөлт хийх эрх зүйн орчин тодорхойгүй; 3/ Улс төрийн хүчнүүдийн тайван замаар эрх мэдлээ шилжүүлэх шилжилтийн журам бүрхэг байсан зэрэг хүчин зүйл нөлөөлжээ. Түүний цуглуулсан мэдээллээр 1946-2000 оны хооронд Латин Америкийн орнуудын үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн 66 хувь нь улс төрийн тогтворгүй байдал, ялангуяа цэргийн эргэлт, иргэний зөрчил, хувьсгалт тэмцэл нөлөөлсөн гэж үзжээ.³⁴ Үүнээс үзвэл Латин Америкийн бүс нутгийн үндсэн хуулийн тогтворгүй байдалд улс төрийн хүчнүүдийн зөрчил, ялангуяа цэргийн эргэлт, иргэний дайн, хувьсгалт тэмцэл нөлөөлсөн болох нь харагдаж байна.

Профессор Zachary Elkins нарын хийсэн судалгаагаар Латин Латин Америкийн бүс нутгийн орнуудад үндсэн хууль тогтворгүй байдаг тухай дээр дурдсан билээ. Тухайлбал тэдний судалснаар дэлхий дээр 2005 оны байдлаар 935 үндсэн хууль батлагдаж байсны 7 хувь нь Гайти болон Доминиканы Бүгд Найрамдах Улсад батлагдаж байжээ. Өөрөөр хэлбэл эдгээр улсуудад үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа 7-8 жил тутамд өөрчлөгдөж байжээ.³⁵ Түүнчлэн Гайти Улсын туршлагаас харахад Үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаанд Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа болон Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийг тайван замаар шилжүүлэх журам тодорхойгүй байсан. Үүнээс үүдэн нэг намын, нэг улс төрчийн, мөн цэргийн диктатур үндсэн хуулийн тогтворгүй байдалд хүргэж байжээ.

V. Ойрх Дорнод ба Хойд Африкийн бүс нутаг

Ойрх Дорнод ба Хойд Африкийн бүс нутагт дунджаар 19-20 улс /дэлхийн хүн амын 6 хувь/ байдаг боловч энэ бүс нутагт дэлхийн нийт газрын тосны 60 хувь, байгалийн хийн 45 хувийг эзэлдэг. Ийм учраас энэ бүс нутаг нь дэлхийн шатах тослох материалын нийлүүлэлтэд тогтвортой үүрэгтэй оролцож, улмаар дэлхийн эдийн засгийн тогтвортой байдалд ч мөн чухал үүрэгтэй оролцдог гэж тооцогддог.³⁶

Тус бүс нутгийн онцлог бол газрын тосны нөөц баялгаа хэрхэн зохистой ашиглах, уг нөөцөд хэн хяналтаа тогтоох тухай асуудал байдаг. Үүнээс шалтгаалан улс төрийн тогтвортой байдал, тэр дундаа үндсэн хуулийн тогтвортой байдал хангагддаг. Тухайлбал, Саудын Араб, Кувейт, Арабын Нэгдсэн Эмират Улс, Катар, Иран зэрэг оронд

³⁴ https://www.researchgate.net/publication/292476039_The_durability_of_constitutions_in_changing_environments_Explaining_constitutional_replacements_in_Latin_America

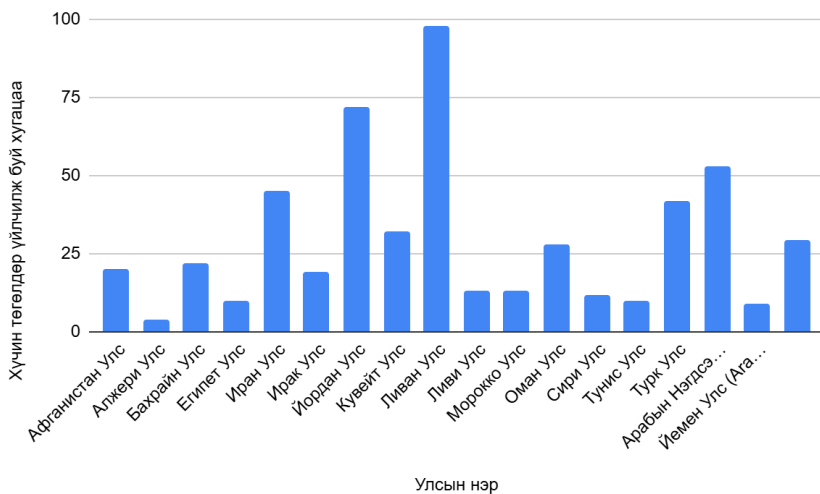
³⁵ Elkins, Ginsburg, and Melton, *The Endurance of National Constitutions*, 179.

³⁶ “MENA Region Countries List 2020 Update.”

эдийн засгийн өндөр чадавхтай, үүнийгээ дагаад үндсэн хуулийн тогтвортой байдал бий болсон байдаг. Харин эсрэгээрээ газрын тосны нөөц баялгаа зөв ашиглаж чадаагүй дотоодын үймээн самуун, иргэний дайны хөлд нэрвэгдсэн Ирак, Йордан, Ливи, Сири, Палестин, Афганистан зэрэг оронд үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа тогтворгүй сул байдаг ажээ.³⁷

Мөн түүнчлэн энэхүү бүс нутгийн өөр нэгэн онцлог бол эдгээр орны ихэнх нь Исламын шашны хатуу итгэл үнэмшил дээр суурилсан эрх зүйн тогтолцоотой бөгөөд үндсэн хуулийн шинжтэй эрх зүйн баримт бичийг Исламын шашны номлолд нийцүүлэн баталдаг.³⁸ Иймээс эдгээр орны улс төрийн тогтвортой байдал дээр дурдсан байгалийн баялаг болон Исламын шашны хоёр өөр урсгалын хоорондын зөрчлийг хэрхэн шийдвэрлэх эсэхээс голчлон хамаардаг ажээ.

Зураг 4. Ойрх Дорнод ба Хойд Африкийн бүс нутгийн үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа

Энэхүү зургаас үзвэл тус бүс нутгийн орнуудын орнуудын үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа дунджаар 29 жил боловч Ливан, Кувейт, Йордан,³⁹ Турк, Арабын Нэгдсэн Эмират зэрэг оронд үндсэн хуулийн тогтвортой байдал харьцангуй өндөр байна. Харин эсрэгээр дээр цухас дурдсан дотоодын үймээн самуун, иргэний дайны хөлд

³⁷ Chen, “Middle East and North Africa (MENA).”

³⁸ Энэхүү бүс нутагт Израйл Улсаас бусад оронд Исламын шашны Сунни болон Шиита урсгалыг баримталдаг байна. <http://istizada.com/mena-region/>

³⁹ Израйл Улсад албан ёсны бичигдмэл үндсэн хууль байхгүй боловч 1948 оноос хойш Үндсэн хуулийн шинжтэй 14 хууль хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байна.

нэрвэгдсэн Ирак, Ливи, Сири, Палестин, Афганистан зэрэг улсад үндсэн хуулийн тогтвортой байдал сул ажээ.

Freedom house-ийн 2019 оны судалгааны тайланд Ойрх Дорнод ба Хойд Африкийн бүс нутгаас зөвхөн Тунис ба Израйл Улс ардчилсан гэж тооцогдож байгаа бөгөөд эрх чөлөөтэй гэсэн ангилалд хамаардаг аж. Харин эдгээрээс бусад орон ардчилал сул, ихэнхдээ авторитар дэглэмд хамаарч байна. Тухайлбал, Марокко, Кувейт, Йордан, Катар, Саудын Араб гэх мэт орнуудад өнөөг хүртэл хүчтэй хаант засаглалаа хэвээр хадгалсаар байгаа. Хааны зүгээс бүх нийтээс сонгогдсон парламентын гишүүдэд шахалт үзүүлэх замаар Засгийн газрын кабинетын гишүүдийг томилоход оролцох явдал гарсаар байдаг.⁴⁰

Энэхүү бүс нутгийн үндсэн хуулийн тогтвортой байдалд тухайн орны төрийн тэргүүн болох хаан эсхүл тухайн дэглэмийн удирдагч нар ихээхэн үзүүлдэг. Өөрөөр хэлбэл тухайн улсын диктатур буюу удирдагч нарын бүрэн эрхийн хугацаа дуусах, өөрчлөгдөх байдалтай холбогддог байна. Тухайлбал, Ливи Улсын их удирдагч Каддафи 1977 оноос дангаар засаглаж байсан боловч 2011 онд арабын хаврын улс төрийн тогтворгүй байдлын нөлөөгөөр эрх мэдлээ алдсан. Иракийн их удирдагч Саддам Хусейн 1979 оноос ганцаар засаглаж тогтоож байсан боловч 2003 онд эрх мэдлээ алдсан зэрэгтэй холбоотойгоор үндсэн хуулийн өөрчлөлтүүд хийгдэн иржээ.

Үүнээс үзэхэд Ойрх Дорнод болон Хойд Африкийн бүс нутгийн үндсэн хуулийн тогтворгүй байдал исламын шашны онцлог болон тухайн улсуудын төрийн дэглэмээс хамаарсан. Мөн тус бүс нутгийн өөрийнх нь онцлог болох газрын тосны баялгаа хэрхэн зөв хуваарилах зэргээс шалтгаалдаг болох нь харагдаж байна.

VI. Төв ба Өмнөд Африкийн бүс нутаг /Sub-Saharan Africa/

Төв ба Өмнөд Африкийн бүс нутаг нь газар зүйн байршлын хувьд сахрын цөлөөс урагш орших африк тивийн 40 гаруй улсыг хамруулдаг.⁴¹ Энэхүү бүс нутгийн ихэнх нь Их Британи, Франц, Герман, Португал, Итали зэрэг орны колони байсан бөгөөд 1950-1960 оны үед өөрийн тусгаар тогтнолоо зарласан.⁴² Энэхүү бүс нутгийн орнууд тусгаар тогтнолоо зарласнаас хойших хугацаанд үндсэн хуулиа батлах процесс 1960-аад оноос эхэлсэн. Үндсэн

⁴⁰ https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/FIW_2020_REPORT_BOOKLET_Final.pdf

⁴¹ Ойрх дорнод ба хойд африкт хамаарах Алжери, Жибути, Египет, Ливи, Морокко, Сомали, Судан, Тунис зэрэг Исламын шашинтай, араб хэлээр гол төлөв ярьдаг орнууд энэ бүс нутагт хамаардаггүй.

⁴² <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/africa-british-colonies>

хууль боловсруулан батлах үйл явц өмнөх колончлогдож байсан эсхүл бусад гаднын орны нөлөө, дэмжлэг, оролцоотойгоор хийгдэж байжээ.⁴³ Тухайлбал, Их Британийн Колони байсан орнууд Английн парламентын Вестминстер загварыг ашигласан бол Францын колони байсан орнууд 1958 оны Францын үндсэн хуулийг загвар болгон ашиглаж байжээ.⁴⁴

Африкт үндсэн хууль батлах эхний үйл явц 1960-аад оноос эхэлсэн боловч 1970-1980 оны улс төрийн авторитари дэглэм ба нэг намын ноёрхлын нөлөөгөөр удаан үргэлжлээгүй. Үүнд тухайн үеийн эдийн засгийн хямрал, улс төрийн тогтворгүй байдал зэрэг нөлөөлсөн. Тухайлбал 1974 оны олон улсын газрын тосны хямрал гэх мэт юм.⁴⁵ Үүний дараа 1989 оноос ЗХУ задарсантай холбоотойгоор дэлхий дахинд хүйтэн дайн дуусаж, ардчилал, зах зээлийн эдийн засгийн нөлөөлөл Африк тивийн улс орнуудад мөн адил нөлөөлсөн. Үүний үр дүнд үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт явагдах үйл явц өрнөжээ. Түүнчлэн 2010 оноос Арабын хавар гэх мэт Хойд Африкийн бүс нутгийн улс төрийн тогтворгүй байдал өрнөсөнтэй холбоотойгоор Африкийн орнуудын Үндсэн хуулийн тогтвортой байдал өөрчлөгдөж эхэлсэн. Тухайлбал, 2010 оноос Кени Улс, Өмнөд Судан, Зимбабве /2013/ гэх мэт улсууд үндсэн хуулиа шинэчлэн өөрчилсөн. Түүнчлэн өнөөгийн байдлаар үндсэн хуулиа өөрчлөх талаар Танзани, Замби, Либери, Малави, Гана, Нигери гэх мэт улсууд хэлэлцүүлэг өрнүүлж байна.⁴⁶

Африкийн орнуудад 1990-ээд оноос хойш хийгдэж буй Үндсэн хуулийн өөрчлөлтүүд нь ардчилал, хүний эрх, өмчийн халдашгүй байдал зэрэг Үндсэн хуулийн суурь зарчмуудыг тусгаж байсан онцлогтой боловч практикт үүнийг хэрэгжүүлэхэд ихээхэн хүндрэл тулгарч байна. Өөрөөр хэлбэл, ардчиллын олон ургалч үзэл, тэр дундаа олон намын тогтолцоог хүлээн зөвшөөрөх, сонгуулийн ил тод нээлттэй тогтолцоог хэрэгжүүлэх зэрэг асуудал тулгамдсан асуудал болсон. Мөн Африкийн орнуудын өөрийн өвөрмөц байдал, тэр дундаа тухайн орон нутгийн угсаатны зөрчил, овог хоорондын хагарал зэргээс үүдэн үндсэн хуулийн үйлчлэлд томоохон сорилт тулгарсаар байна.⁴⁷ Түүнчлэн Африкийн орнуудын үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн өөр нэгэн сорилт бол ерөнхийлөгчийн бүрэн эрх, түүний хугацааны хязгаарлалт, мөн цэрэг, арми, зэвсэгт хүчний эрх зүйн байдал, үндсэн хуулийн байгууллагуудын хараат бус байдал, түүнийг томилох,

⁴³ Hessebon, “The fourth constitution -making wave of Africa:constitutions 4.0?,” 186.

⁴⁴ Hessebon, 187; Hessebon, “The Fourth Constitution-Making Wave of Africa.”

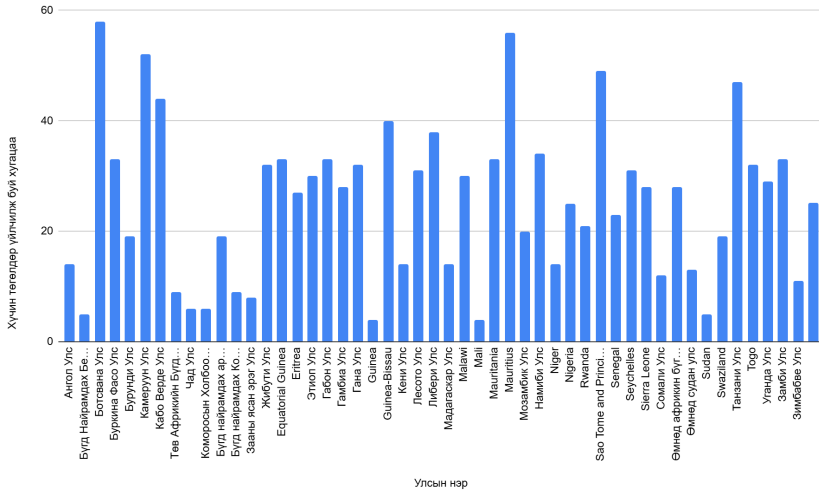
⁴⁵ Hessebon, “The Fourth Constitution-Making Wave of Africa.”

⁴⁶ Hessebon, 189.

⁴⁷ Hessebon, 196.

сонгох, огцруулах гэх мэт асуудлууд тулгамдсан асуудал болсоор иржээ.⁴⁸ Ингээд Африкийн орнуудын үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацааг дор зургаар харуулъя.

Зураг 5. Төв ба Өмнөд Африкийн бүс нутгийн үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа

Энэхүү зургаас үзвэл Төв ба Өмнөд Африкийн бүс нутгийн Үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа дунджаар 25 жил байна. Гэвч Ботсвана, Камерун, Мавритус, Руанда, Свазиленд гэх мэт улсуудад Үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа харьцангуй өндөр буюу 40-өөс дээш жил байгааг харуулж байна. Нөгөө талаар Төв Африкийн Бүгд найрамдах Улс, Бүгд Найрамдах Конго Улс, Нигери, Этиоф гэх мэт улсуудад 6-8 тооны үндсэн хуулиа өөрчлөгдөж байсан. Энэ нь 1950-1960 оноос хойш тус тус тусгаар тогтносон хугацаатай харьцуулбал Үндсэн хуулийн тогтворгүй байдал ихээхэн сул байсныг харуулж байна.

Үүнд Африкийн ихэнх орнуудын үндсэн хуулийн эрх зүйн соёл бүрэлдээгүй, төрийн тэргүүний бүрэн эрхийн хугацааны хязгаарлалт, томилох, сонгох журам сул, мөн үндэстэн, угсаатны хоорондын зөрчил, тэр дундаа цэргийн эргэлт гарах нөхцөл боломжийг Үндсэн хуулийн аргаар зохицуулах чадвар сул байгаагай холбоотой байна.⁴⁹

VII. Өмнөд Азийн бүс нутаг

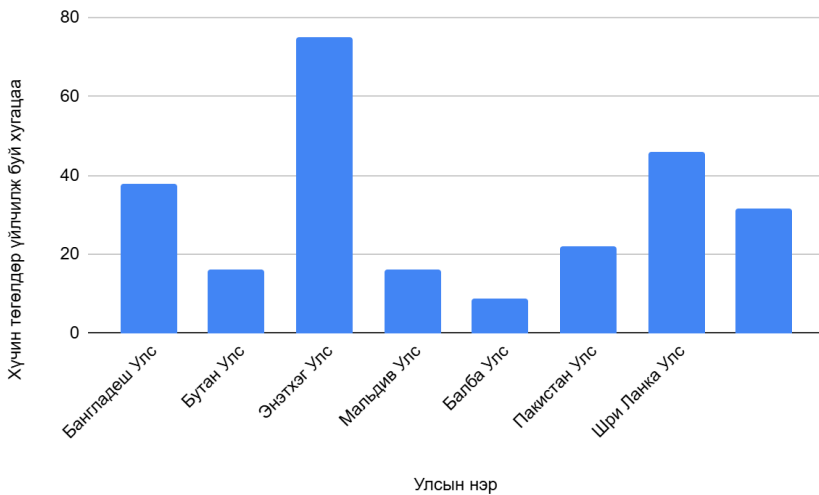
Өмнөд Азийн бүс нутагт Бангладеш, Бутан, Энэтхэг, Мальдив, Балба Улс /Nepal/, Шри Ланка зэрэг орон хамаардаг. Нутаг дэвсгэрийн

⁴⁸ “African Constitutions,” 191.

⁴⁹ “African Constitutions.”

хувьд дэлхийн гадаргын 3.5 хувийг эзэлдэг боловч дэлхийн нийт хүн амын тавны нэг амьдардаг онцлогтой. Шашин шүтлэгийн дийлэнх хувьд Буддист, Хинди, Исламын шашин зонхилдог. Эдгээр орноос заримыг дурдвал, Энэтхэг, Пакистан, Шри Ланка зэрэг орныг Их Британи Улс колоничилж байсан онцлогтой. Гэвч эдгээр орон 1947 оны үед өөрсдийн тусгаар тогтнолоо зарласан.⁵⁰ Улс төрийн дэглэмийн хувьд Пакистан Улс цэргийн дэглэмтэй, Балба Улс хаант засаглалтай, Энэтхэг, Шри Ланка Улсууд ардчилсан дэглэмтэй.⁵¹ Тус бүс нутгийн үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа дунджаар 31 жил болж байгаа боловч үндсэн хуулийн тогтвортой байдал Энэтхэг Улсад хамгийн өндөрт /71 жил/ тооцогдож байна. Ингээд энэхүү бүс нутгийн Үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацааг дор зургаар харуулъя.

Зураг 6. Өмнөд Азийн бүс нутгийн үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа

Энэхүү зургаас үзвэл Энэтхэг, Бангладеш, Пакистан, Шри Ланка зэрэг улсад үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа 40-өөс дээш жил үйлчилж байгаа болох нь харагдаж байна. Харин Бутан, Мальдив, Балба зэрэг улс үндсэн хуулиа харьцангуй хожуу буюу 2000 оноос хойш шинэчилсэн болох нь харагдаж байна. Эдгээр орноос жишээ татан Энэтхэг, Шри Ланка, Бангладеш Улсаар жишээ болгон товч хүргэе.

Энэтхэг Улсын хувьд Их Британийн колоничлолоос 1946 онд гарч, 1947 онд өөрийн тусгаар тогтнолоо зарласан тухай дээр дурдсан. Ийнхүү тусгаар тогтнолоо зарласнаас хойш 2 жил гаруй

⁵⁰ Malla and Hassan, “Mapping the Transformative Constitutionalism and the Participation and Representation of Minorities in South Asia,” 2.

⁵¹ “Constitutional resilience in South Asia.”

хугацаанд үндсэн хуулиа боловсруулах ажил өрнөж, 1949 оны 11 дүгээр сард баталсан байдаг. Тус үндсэн хуулиар холбооны улсын болон Парламентын Вестминстер загварыг сонгож авсан байдаг. Тус улсад үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах журмын хувьд харьцангуй уян хатан шинжтэй зохицуулалтыг сонгосон бөгөөд анх батлагдсанаас хойш нийтдээ 104 удаа нэмэлт, өөрчлөлт хийгджээ.⁵² Судлаачид тус улсын үндсэн хуулийн тогтвортой байдлыг нэг талаас үндсэн хуулийн уян хатан байдалтай холбон тайлбарладаг бол нөгөө талаас үндсэн хуулийн үндсэн бүтцийн номлолтой холбон үздэг байна.

Шри Ланка Улсын хувьд Их Британийн колоничлолд байхдаа 1931, 1947 онд хоёр удаа үндсэн хуулиа баталж байсан. Эдгээр үндсэн хуулийн тухайд Их Британийн эрх зүйн тогтолцооны загварыг жишиг болгож байсан боловч 1972 оноос тусгаар тогтнолоо зарласнаас үүдэн өнөөгийн үндсэн хуулиа 1978 онд баталсан. Энэхүү үндсэн хууль өнөөг хүртэл хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа бөгөөд хүн амын дундах голлох үндэстний эрх ашгийг харгалзан батлагдсан байдаг. Үндсэн хууль батлагдсанаас хойших 40 гаруй жилийн хугацаанд нийтдээ 10 гаруй нэмэлт орсон. Тус үндсэн хуулийн хувьд төрийн зонхилох шашнаар буддын шашныг тунхагласан бөгөөд иргэний суурь эрхийг хангах, төрийн үүрэг, оролцооны талаар тусгажээ. Улс төрийн тогтолцооны хувьд өнгөн талдаа хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдэл болгон хуваарилсан боловч гүйцэтгэх эрх мэдэл, тэр дундаа Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийг илүүтэйгээр үндсэн хуульдаа тусгажээ. Ерөнхийлөгчийн хувьд Ерөнхий сайд, түүний кабинетыг томилоход оролцох мөн Дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч болон бусад шүүхийн шүүгч нарын томилох зэрэг өргөн эрх мэдэлтэй.⁵³

Бангладеш Улсын тухайд хагас зууны турш /1971 он хүртэл/ Пакистан Улсын нэг хэсэг болж байгаад 1971 онд тусгаар тогтнолоо зарласан. 1972 онд анх үндсэн хуулиа баталж, 1986, 2014 онд шинэчлэн найруулга хийсэн. Тус улс тусгаар тогтнолоо зарлахаас өмнөх 9 сарын хугацаанд өөрийн улсын эрх чөлөө, тусгаар тогтнолын төлөөх тэмцэл хийж байсны улмаас эдийн засгийн болон улс төрийн олон саад бэрхшээл тулгарсан. Ийнхүү урт удаан хугацааны цэргийн болон нэг намын дарангуйлал эхлэх үйл явц эхэлсэн. Үүний нөлөөгөөр үндсэн хуулийн үйлчлэлийг 1982 онд түдгэлзүүлж 1986 онд сэргээсэн. Ийнхүү удаан хугацааны улс төрийн тогтворгүй байдлын дараа 1991 оноос ардчилал, чөлөөт зах зээлийн эдийн засагт шилжих оролдлого хийсэн боловч энэ нь шашин хоорондын зөрчил болон бусад олон

⁵² “Constitutional History of India.”

⁵³ “Constitutional History of Sri Lanka.”

шалтгаанаас болон бүтэлгүйтсэн ажээ.⁵⁴

Үүнээс дүгнэн үзвэл Өмнөд Азийн бүс нутгийн үндсэн хуулийн тогтворгүй байдал нь тухайн бүс нутгийн хүн амын дотоод зөрчил болох шашин хоорондын зөрчил, ядуурал, улс төрийн тогтворгүй байдал, нэг намын болон цэргийн дарангуйлал зэргээс шалтгаалж ирсэн болох нь харагдаж байна.

VIII. Төв ба Зүүн Азийн бүс нутаг

Төв ба Зүүн Азийн бүс нутагт БНХАУ, Япон, Солонгос зэрэг бүс нутагтаа төдийгүй, дэлхийн эдийн засагт нөлөө бүхий орнууд оршдог. Энэхүү бүс нутгийн тухайд дэлхийн I, II дайны дараагаар тусгаар тогтнолоо зарлаж, үүнтэй холбоотойгоор үндсэн хуулиа баталж байсан нийтлэг шинжтэй. Дэлхийн II дайнаас өмнө Азийн зарим орон буюу Франц, ИБУИНВУ, АНУ, Голланд, ОХУ зэрэг том гүрний колоничлогдох бодлогод өртөж байсан. Тухайлбал, Вьетнам, Камбож, Лаос зэрэг улс нь Францын, Малайз, Мьянмар /Burma/, зэрэг улсууд ИБУИНВУ, Индонез Улс Голландын, Филиппин Улс АНУ-ын гэх мэтээр колоничлогдож байжээ.⁵⁵

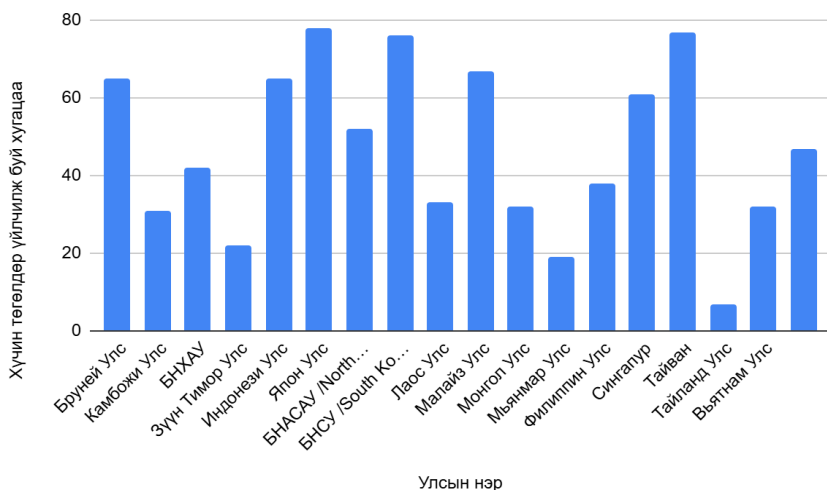
Энэхүү бүс нутгийн үндсэн хуулийн эрх зүйн түүхийг авч үзвэл Баруун Европын бүс нутгийн орнуудтай харьцуулахад харьцангуй хожуу үндсэн хуулиудаа баталж байсан онцлогтой. Тухайлбал, Төв ба Зүүн Азийн орнуудаас хамгийн анх Япон Улс 1889 онд, БНХАУ 1911 онд, Монгол Улс 1924 онд, Тайланд Улс 1932 онд тус тус үндсэн хуулиа баталжээ. Энэхүү бүс нутгийн үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа дунджаар 46 жил болж байгаа ба хамгийн тогтвортой үндсэн хууль бүхий орны тоонд Япон, Тайван, БНСУ, Бруней зэрэг орон хамаарч байна. Харин үндсэн хуулийн тогтвортой байдал сул орнуудад Тайланд Улс /13/, БНХАУ /10/, Камбожи /6/, Филиппин /6/ зэрэг орон хамаарч байна.⁵⁶ Энэ бүс нутгийн үндсэн хуулийн үйлчилж буй хугацааг зургаар харуулъя.

⁵⁴ “Bangladesh Profile - Timeline.”

⁵⁵ “Southeast Asia, 1900 A.D.–Present | Chronology | Heilbrunn Timeline of Art History | The Metropolitan Museum of Art.”

⁵⁶ <https://www.constituteproject.org/ontology/chronology?lang=en>

Зураг 7. Төв ба Зүүн Азийн бүс нутгийн үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа

Дээрх зургаас үзвэл Төв ба Зүүн Азийн бүс нутгаас Бруней, Индонези, Япон, Өмнөд болон Хойд Солонгос, Малайз, Тайван зэрэг оронд үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа тогтвортой үйлчилж ирсэн ажээ. Төв ба Зүүн Азийн бүс нутгаас Бруней, Индонези, Япон, Өмнөд болон Хойд Солонгос, Малайз, Тайванд үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа тогтвортой үйлчилж ирсэн ажээ. Ингээд Төв ба Зүүн Азийн бүс нутгаас Япон болон Бүгд Найрамдах Солонгос Улсыг төлөөлөл болгон дор товчхон авч үзье.

Япон Улсын тухайд Азийн орнуудаас хамгийн анх үндсэн хуулиа баталсан орны тоонд зүй ёсоор ордог. Тус улс түүхэндээ хоёр удаа буюу 1889, 1946 онуудад баталсан. Эдгээр үндсэн хуулийн тухайд анх батлагдсанаас хойших хугацаанд ямар нэгэн нэмэлт, өөрчлөлт хийгдээгүй онцлогтой. Үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацааны тухайд анхны үндсэн хууль 58 жил үйлчилсэн. Хоёр дахь Үндсэн хууль 78 жил үйлчилж байна. Тус улсын үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа, тогтвортой байдал өндөр байгааг судлаачид дараах хүчин зүйлтэй холбодог. 1/ Япон Улсын ард иргэд, ялангуяа үндсэн хуулийн эрх зүйн судлаачдын дунд үндсэн хуулийг өөрчлөх эсхүл өөрчлөхгүй байх гэсэн хоёр эсрэг байр суурьтай байсаар өнөөг хүрсэн. Иймээс иргэдийн дундах энэхүү эсрэг тэсрэг байр сууринаас шалтгаалан үндсэн хуулийг өөрчлөх асуудал хойшлогдсоор ирсэн.⁵⁷ 2/ Үндсэн хуульд нэмэлт,

⁵⁷ Тухайлбал, Үндсэн хуулийн есдүгээр зүйлд, тус улсын нутаг дэвсгэр дээр дайн хийх асуудлыг бүр мөсөн хориглосон асуудал дээр иргэд, олон нийт ялгаатай байр суурь илэрхийлсээр иржээ.

өөрчлөлт оруулах журам харьцангуй хатуу байдаг. Тухайлбал, үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах асуудлыг хэлэлцэхдээ парламентын дээд, доод танхимын хоёулангийнх нь гуравны хоёр буюу түүнээс дээш саналаар хэлэлцэх, тухайн саналыг ард нийтээр хэлэлцүүлж, үр дүнг эзэн хаан ёсчлон баталгаажуулах гэх мэт өндөр шаардлага тавигддаг.⁵⁸ 3/ Япон Улс дэлхийн I, II дайнд оролцож ихээхэн хохирол амссан. Үүний улмаас Үндсэн хуулийн халдашгүй байдал, түүнд өөрчлөлт оруулах асуудалд олон нийт ихээхэн болгоомжтой ханддаг байна. Тухайлбал, 1946 оноос хойш иргэдийн дунд хийгдсэн хэд хэдэн түүвэр судалгаагаар иргэд, олон нийт үндсэн хуулийг өөрчлөх шаардлагагүй гэсэн хариултыг өгч байжээ. Үүнээс үзвэл Япон Улсын иргэд, олон нийтийн дунд үндсэн хуулийг өөрчлөх асуудалд ихэд болгоомжтой ханддаг болохыг харуулж байна. 4/ Тус улсад үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах журам хатуу байдаг боловч үндсэн хуулийн тайлбар гаргах замаар үндсэн хуулийн тогтвортой байдлыг мөн хангадаг. Өөрөөр хэлбэл шүүхийн жишиг тайлбарууд нь үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах журам хатуу байхын сөрөг нөлөөллийг бууруулдаг. 5/ Үндсэн хуулийн тогтвортой байдал үндсэн хуулийн бүтэц, тогтолцоо, агуулга, бичвэрээс зарим талаар хамааралтай байдаг. Тухайлбал, тус үндсэн хууль нь зөвхөн төрийн байгууллагын хоорондын үйл ажиллагаа, иргэдийн эрх, үүргийн талаарх ерөнхий суурь зарчмуудыг тусгасан. Үүнээс бусад хууль зүйн нарийн зохицуулалтыг үндсэн хуулиас бусад салбарын хуулиар болон шүүхийн тайлбараар нөхөж зохицуулсан байна.⁵⁹

БНСУ-ын тухайд үндсэн хуулийн эрх зүйн хөгжил харьцангуй өвөрмөц онцлогоор хөгжиж иржээ. Харьцуулсан үндсэн хуулийн эрх зүйн түүхээс авч үзэхэд дэлхийн ихэнх оронд цэргийн болон авторитар дэглэм нэгэнт тогтсон бол цаашдаа ардчилалд тайван замаар шилжихэд хүндрэлтэй нөхцөл байдал үүсдэг. Харин БНСУ-ын тухайд анх үндсэн хуулиа батлан хэрэгжүүлэх үедээ цэргийн болон авторитар дэглэмтэй байсан боловч ардчилалд аажмаар шилжсэн байдал нь судлаачдын анхаарлыг татдаг.

Дэлхийн I, II дайн дэлхийн болон бүс нутгийн хувьд ихээхэн өөрчлөлтийг дагуулсан тухай дээр дурдсан. БНСУ-ын тухайд дэлхийн II дайны дараа буюу 1945 оны 8 дугаар сарын 15-нд тусгаар тогтнолоо зарласан. Үүнтэй холбоотойгоор тус улс үндсэн хуулиа баталсан онцлогтой. Тус улсад үндсэн хуулийг батлах процесс нэлээд удаан буюу 3 жил орчим үргэлжилсний эцэст 1948 онд батлагдсан.

⁵⁸ Arend Lijphart 36 улсын үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн журамын талаар судалсан тоон судалгаандаа Япон Улсыг хамгийн хатуу журамтай гэсэн ангилалд оруулжээ.

⁵⁹ Yokodaido, "Constitutional Stability in Japan Not Due to Popular Approval."

Үндсэн хууль батлагдах хүртэлх хугацаанд АНУ-ын зэвсэгт хүчний шууд оролцоотойгоор төрийн эрх мэдлийг удирдаж байсан бөгөөд үндсэн хуулийг боловсруулахад мэргэжил, арга зүйн дэмжлэг үзүүлж байжээ.⁶⁰

Өнөөгийн байдлаар тус улсын үндсэн хууль 76 жил үйлчилж байгаа бөгөөд энэ хугацаанд нийтдээ 9 удаагийн нэмэлт хийгдсэн. Эдгээр өөрчлөлтийн дийлэнх нь улс төрийн дэглэмийн өөрчлөлт, тэр дундаа төрийн эрх мэдлийн өөрчлөлттэй холбоотойгоор хийгдсэн гэж үздэг. Тухайлбал, БНСУ-ын анхны Ерөнхийлөгч *Rhee Syngman* сонгогдсоныхоо дараа 1952, 1954 оны үндсэн хуулийн өөрчлөлт хийсэн. Уг өөрчлөлтөөр тэрээр эрх мэдлээ нэмэгдүүлэх оролдлого хийж, Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаанд өөрчлөлт оруулсан. Үүний үр дүнд Ерөнхийлөгчөөр сонгогдох боломж сунгагдсан. Гэвч 1960 оны олон нийт болон оюутнуудын бослого, тэмцлийн үр дүнд тэрээр огцоржээ. Үүний дараа 1960 онд үндсэн хуульд дахин нэмэлт, өөрчлөлт оруулж төрийн тогтолцоог эмхэлж, зохион байгуулалтад оруулах оролдлого хийсэн боловч амжилт олоогүй. Үүний дараа 1962 онд Пак Жон Хи Ерөнхийлөгч зэвсэгт хүчний оролцоотойгоор төрийн эргэлт хийж, засгийн эрхэнд гарсан. Тэрээр засгийн эрхэнд гарсны дараа Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаанд өөрчлөлт оруулж, улмаар шүүх эрх мэдэлд хяналт тогтоож, бүх шатны шүүгч нарыг томилох болсон. Ийнхүү Пак Жон Хи Ерөнхийлөгч нийтдээ 18 жилийн хугацаанд төрийн эрх мэдлийг гартаа авсны эцэст 1979 онд нас барсан.⁶¹

Үүний дараа 1980 онд дараагийн төрийн эргэлт гарч 1980 онд үндсэн хуульд дахин нэмэлт, өөрчлөлт хийгдсэн. Уг өөрчлөлтөөр Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацааг өөрчилж Ерөнхийлөгчийг зөвхөн нэг удаа, долоон жилийн хугацаагаар өөрчилж, 1972 онд түдгэлзүүлсэн байсан үндсэн хуулийг сэргээсэн. Үүний дараа иргэд, олон нийтийн дунд ардчилал, хүний эрхийн баталгааныхаа төлөө тэмцсэн өргөн хүрээтэй жагсаал гарсны улмаас үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулжээ. Энэхүү өөрчлөлтөөр Парламентын ардчиллыг сонгож, Ерөнхийлөгч зөвхөн нэг удаа таван жилийн хугацаагаар сонгогдох, хууль тогтоох эрх мэдлийн байгууллагын эрх хэмжээг бататгах, хүний үндсэн эрх, эрх чөлөөг хангах зэрэг өөрчлөлтийг тусгажээ.⁶²

Ийнхүү Төв болон Зүүн Азийн бүс нутгийн үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаан тухайн бүс нутгийн тогтворгүй байдал, тэр дундаа хөрш орны тогтворгүй байдал, колоничлолын бодлогоос хамаарч

⁶⁰ Won-Soon, "Democratization in Korea and Its Influence on the Constitution."

⁶¹ "Constitutional History of Korea."

⁶² "Constitutional History of Korea."

байсан нь харагдаж байна. Мөн түүнчлэн тухайн улсын төрийн дэглэм, Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрх, түүний хугацаа зэрэг зүйлүүд нөлөөлсөн болох нь харагдаж байна.

IX. Дүгнэлт

Нэг. Үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа, түүний тогтвортой байдал нь дотоод болон гадаад олон хүчин зүйлээс шалтгаалдаг болохыг энэхүү судалгааны үр дүн харуулж байна. Тухайлбал, 1/ Бүс нутгийн тогтворгүй байдал, хөрш орны эзлэн түрэмгийлэл, дэлхийн томоохон гүрнүүдийн колоничлох бодлого; 2/ Цэргийн болон авторитар дэглэмийн нөлөөгөөр удирдагч солигдох, өөрчлөгдөх, төрийн эргэлт гарах; 3/ Ардчилал, чөлөөт зах зээлийн эдийн засагт аажмаар шилжих, шилжилт; 4/ Дэлхийн даяаршил, эрх зүй, соёл, ухамсрын нөлөө; 5/ Тухайн цаг үедээ нийцүүлэн хүлээн зөвшөөрөгдсөн улс төрийн хүчний манлайлал дор үндсэн хуулийн өөрчлөлт хийх; 6/ Улс төрийн дотоод хямрал, зөрчил; 7/ Эдийн засгийн хямралт байдал; 8/ Улс тусгаар тогтнох, эсхүл бусад оронд эзлэгдэх, газар нутгаа алдах; 9/ Хүн амын олон янзын төлөөлөл болох угсаатны болон шашны ялгарал, зөрчилдөөн; 10/ Улсын болон бүс нутгийн улс төрийн үзэл суртлын нөлөөлөл; 11/ Үндсэн хуулийг өөрчлөх талаарх гаднын улсын нөлөөлөл, шахалтад өртөх; 12/ Үндсэн хуулийн бичвэр, бүтэц, агуулга аажмаар өөрчлөгдөж, анхны үзэл баримтлал өөрчлөгдөх; 13/ Үндсэн хуулийн шүүхийн тайлбар гаргах замаар анхны үзэл баримтлал өөрчлөгдөх; 14/ Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах журам хатуу болон уян хатан байх зэрэг юм.

Хоёр. Үндсэн хуулийн тогтвортой үйлчлэх хугацаа ялгаатай байх нь бүс нутгийн онцлогоос мөн хамаарч байна. Үүнийг товчлон хүргэвэл:

- Баруун Европ болон хойд Америкийн бүс нутагт улс төрийн байдал тогтвортой, мөн эдийн засаг өндөр хөгжсөн, мөн ардчилал тогтвортой, үндсэн хуулийн мөрдөх эрх зүйн соёл тогтсон учраас үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа бусад бүс нутагтай харьцуулахад өндөр байна.

- Зүүн Европын бүс нутгийн орнуудын тухайд ЗХУ задарсан, үүнтэй холбоотойгоор улс төрийн үзэл суртал өөрчлөгдсөн, мөн дэлхийн I, II дайны нөлөөгөөр бүс нутгийн тогтворгүй байдал үүссэн, үүнтэй холбоотойгоор тухайн улсууд тусгаар тогтнолоо зарласан шалтгаанаар үндсэн хуулийн өөрчлөлтүүд хийгдэж иржээ.

- Латин Америкийн бүс нутгийн үндсэн хуулийн тогтворгүй байдалд нөлөөлж буй голлох хүчин зүйлд 1/ Үндсэн хуулийн хэв маяг, тэр дундаа үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах журам

тодорхойгүй; 2/ Улс төрийн дэглэмийн өөрчлөлт хийх эрх зүйн орчин тодорхойгүй; 3/ Улс төрийн хүчнүүдийн тайван замаар эрх мэдлээ шилжүүлэх шилжилтийн журам бүрхэг; 4/ Гаднын томоохон орнуудын колоницлох бодлогод өртөх зэрэг хүчин зүйл нөлөөлжээ.

- Ойрх Дорнод ба Хойд Африкийн бүс нутгийн тухайд тухайн бүс нутгийн өвөрмөц онцлог нөлөөлсөн байна. Тухайлбал, Исламын шашны дотоодын томоохон хоёр урсгалын хоорондын зөрчлийг хэрхэн шийдвэрлэх ба тухайн бүс нутгийн газрын баялгийн зүй зохистой хуваарилалт. Мөн эдгээр орны удирдагч /цэргийн болон улс төрийн удирдагч/ нарын бүрэн эрхийн хугацаа дуусах, өөрчлөгдөх журам тодорхойгүй байх зэрэг нөлөөлжээ.

- Төв ба Өмнөд Африкийн бүс нутгийн тухайд үндсэн хуулийн эрх зүйн соёл бүрэлдээгүй, төрийн тэргүүний бүрэн эрхийн хугацааны хязгаарлалт, томилох, сонгох журам сул байсан. Мөн үндэстэн, угсаатны хоорондын зөрчил, ялангуяа цэргийн эргэлт гарах нөхцөл боломжийг үндсэн хуулийн аргаар зохицуулах чадвар сул зэргээс үүдэн үндсэн хуулийн тогтворгүй байдал үүсжээ.

- Өмнөд Азийн бүс нутгийн тухайд тухайн бүс нутгийн хүн амын дотоод зөрчил болох шашин хоорондын зөрчил, ядуурал, улс төрийн тогтворгүй байдал, нэг намын болон цэргийн дарангуйлал бий болохоос сэргийлсэн хууль эрх зүйн орчин сул зэрэг хүчин зүйлүүд үндсэн хуулийн тогтворгүй байдалд нөлөөлсөн.

- Төв болон Зүүн Азийн бүс нутгийн тухайд дэлхийн I, II дайнаас үүдэлтэй бүс нутгийн тогтворгүй байдал, мөн түүнчлэн улс төрийн үзэл суртлын хуваагдал, үүнтэй холбоотой улсын улс төрийн дэглэмийн өөрчлөлт, ерөнхийлөгчийн бүрэн эрх, түүний хугацааны өөрчлөлт зэрэг хүчин зүйлүүд нөлөөлсөн болох нь харагдаж байна.

Гурав. Эцэст нь тэмдэглэхэд Freedom House болон судалгааны олон байгууллагын судалгаагаар ардчилал өндөр хөгжсөн орнуудад үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа өндөр, үндсэн хуулийн тогтвортой байдал сайн хангагдаж байна. Өөрөөр хэлбэл Үндсэн хуулийн тогтвортой байдал ба ардчилал хоёр хоорондоо шууд шалтгаант хамааралтай болохыг харуулж байна. Нөгөө талаар ардчилал тогтвортой бус, авторитари дэглэм, хүчтэй ерөнхийлөгчийн засаглал бүхий оронд Үндсэн хуулийн үйлчлэх хугацаа богино, тогтворгүй байдал ажиглагдаж байна. Үүнээс дүгнэн үзвэл Монгол Улс цаашид парламентын ардчиллаа улам боловсронгуй болгох нь чухал болохыг онцолж байна.

[Ном зүй]

Zachary Elkins, Tom Ginsburg, and James Melton, *The Endurance of National Constitutions* (Cambridge University Press, 2009)

Jose Luis Cordeiro, 'Constitutions around the World', 2008

Richard Albert, "The Difficulty of Constitutional Amendment in Canada"

Malcolm Langford and Beate Kathrine Berge Norway's Constitution in a Comparative Perspective, 2019

Martin A. Rogoff, 'A comparison of constitutionalism in France and the United states', 1997

OECD, "Constitutions of Central and Eastern European Countries and the Baltic States, 1995

Daniel H. Cole, 'Poland's 1997 Constitution in Its Historical Context', 1998

Wise and Díaz-Garayúa, "The Island of Hispaniola", 2015

Chen, Chen and Ku, "Middle East and North Africa", 2004

GT Hessebon, "The Fourth Constitution-Making Wave of Africa", 2014

Malla and Hassan, "Mapping the Transformative Constitutionalism and the Participation and Representation of Minorities in South Asia", 2019

"Constitutional History of India"

"Constitutional History of Sri Lanka"

Gowher Rizvi, "Democracy & Constitutionalism in South Asia"

"Bangladesh Profile - Timeline"

S Yokodaido, "Constitutional Stability in Japan Not Due to Popular Approval"

Won-Soon, "Democratization in Korea and Its Influence on the Constitution"

"Constitutional History of Korea"

<https://www.un.org/en/member-states/>

<https://www.constituteproject.org/?lang=en>

<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/democracy-retreat>

<https://constituteproject.org/ontology/chronology?lang=en>

http://comparativeconstitutionsproject.org/files/Netherlands_Implications_Report.pdf?6c8912

<https://freedomhouse.org/country/norway/freedom-world/2020>

<https://www.idea.int/publications/catalogue/constitution-building-processes-latin-america>

https://www.researchgate.net/publication/292476039_The_durability_of_constitutions_in_changing_environments_Explaining_constitutional_replacements_in_Latin_America

<http://istizada.com/mena-region/>

https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/fiw_2020_report_

booklet_Final.pdf

<https://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/africa-british-colonies>

[Abstract]

**The Durability of the Constitution from
A Historical Perspective and Contemporary**

Altansukh Jamiyanjav

Master of Laws (LL.M.).

*Researcher at the Constitutional Law Institute,
National University of Mongolia
Ulaanbaatar, Mongolia*

This thesis examines the articles related to the durability of written constitutions worldwide. The history of the modern constitution dates back to 1787, 237 years ago. Constitution making and revision have occupied a great deal of the time of statesmen throughout the world in the past decades. Since 1945, over 180 countries have provided written constitutions except the UK, Israel, Saudi Arabia and New Zealand. If we examine the stability of constitutions by regions, Western Europe 95 years, Eastern Europe 27 years, Latin America 40 years, Middle East and North Africa 29 years, Central and Southern Africa 25 years, South Asia 31 years, Central and Eastern Asia 46 years. The durability of a constitution depends on the political and social stability as well as the instability of the region, change of leader, political regime, internal political crisis and conflict, economic crisis, independence of the country, contradiction of ethnic and religious differences influence of the political ideology, influence and pressure of foreign countries, constitutional rigidity and flexibility etc. The article aims to indicate the catalogue of factors determining the Constitution's durability as a fundamental legal act in the state. The comparative analysis will be based on the indicated objective of the political and social backgrounds of selected countries. Therefore, in this article, I will explore the following points: (1) The features of the durability of selected countries and regions, (2) The main factors that lead to constitutional instability, and (3) The relationship between constitutional stability and Democratic constitutions.

[Keywords]

Constitution, Durability of Constitutions, Constitution Making and Revision, Constitutional Instability, Democratic Constitutions, Constitutional Amendment.